

Leizarraga

Joanes Leizarraga Lapurdi'ko Berazkoitze'n sortu zen. Alabaiña, Leizarraga, Lapurtar baiño benapar obeto jo dezakegu, irixka ontako euskera Naparroa behereko mintzairaz kutsatuago baitago Lapurdi'koaz baiño, eskualde ontako barrutikoa izanarren. Leizarraga'k bere idaztietan erabili zun euskera berriz, Bidaso'z andiko euskalkiai gagozkiola, orokor xamarra zen eta arkaiku usain ezti batez igurtzia.

Eztakigu zein urtetan jaio zen eta ezta ere zein urtetan utzi zun mundua. Haraneder euskaltzale sonatuak diñonez, Leizarraga apaiz katoliku zen Lapurdi'ko erri koxkorren batean, Frantzia'ko Errege'ren agindupeko. 1.550'etik irurogeirako bitarte ortan onartu zitun noski Calvino protestante entzutetsuaren erakutsiak. Onetxegatik, Prantzia'ko Errege'ren lurretan jarraikitu eta baitu egin zuten. Katolikuak jarri zioten ezin-bizi onek Biarno'ko Erresumara bultz-erazi zion, Jeanne d'Albret zeritzan bertako Erregiña'ri babesa eskatuz. Onek, babesa eman ez-ezik, Benaparroa ta Zuberua bere mendeko zitunez, Testamentu Berria euskeraz emateko agindu zion protestante eran. Alaxe sortu zen "Jesus Christ Gure Iaunaren Testamentu Berria", La Rochelle'n inprimatuta 1571'gn. urtean. Ondoren, Bastida deritzan Naparroa behereko irixkan (Albret'tarren menderri) "artzai" izendatu zuten. Testamentu Berria argitaratu zunean, Leizarraga'k, berrogei urtetik berrogeitamarrera euki bide zitun, XVII'gn, eunkia bizirik atxeman ba'zun, eztirudi mende berri oni luzaro atxiki zitzaionik. Testamentu Berria'ren eraskin bezala, "Kalendrera" eta Kristau Ikasbidea argitaratu zitun (1).

Auetxek dira bere bizitzaz dakizkigun albiste laburrak. Azter dezagun orain Leizarraga'k erabili zun euskera eta bere baitan zerabilztzin euskerarekiko asmoak. Entzun dezaigun auzi oni buruz Aita Vi-

(1) Ikus, J. Vinson'en "Bibliographie de la Langue Basque".

llasante Kortabitarte'ri, berak aztertu baititu iñork ez bezala euskal-idazle zahar onen lanak.

"Leizarraga, luma eskutan hartu bezain laister, askatu beharko duen korapilloaz oartzen da: Euskalherria'n, ia etxe batetik bertzera ere, mintzatzeko moldean ezberdintasun handiak direla gogotan darduka. Eta idazleak, denak obeki hulertzeko bidetik jo behar du. Huna emen, bada, Leizarraga'k problemata huni eman zeraukon erantzupena: bera, sortzez be-naparra izanik, —Berazkoitz (Briscoitz) (2)— lapurtarra hautatu zuen bere liburuen zimendu eta oinharri bezala erabiltzeko. Bainan, berberak dirauskunez, eztu herri jakin bateko hizkara utsa erabili nahi; aitzitik, Nafarroa-Behereko hizkaratik eta are geiago Zuberokotik nahasi du. (Liburu egitean lankide zuberotarrak izan zituela ere jakina da.)" Aurreraxeago onela darrai: "Bertze aldetik, berriz, bai d'Ettxepare eta bai Leizarraga'ren hizkarari ere, egungo aho hizkaraz bekaldeuz gero, kutsu ta usai arkhaiiko handi samarra somatzen zaio, handik hunerat aho euskarak bide handia egin baitu, batez ere verbuaren aldetik." (3).

René Lafon, Bordele'ko Ikastetxe Nagusi'ko irakasle eta euskaltzale suarrak Leizarraga'ren euskerari buruz idatzitako esaldi mardul batzuk alda ditzagun orain (4).

"Leizarraga'ren izkuntzak, gaurko lapurtar eta benaparrentzat badu nolana ere Luther'en izkuntzak duen alde orainaldiko aleman batentzat."

"Leizarraga'ren izkuntzaren zahar kutsua aditzan nabari da, Bonaparte'k egoki esan denez."

"Egi-egia da, Leizarraga'ren aditz-jokoak ez daitezkeela ordena orainaldiko euskerak agintzen dun tankeran eta ezta ere oraingo lautikitan antola."

"Aditz-joko erakuntzak aldakizun gogorra ekarri du XVI'gn. mendentik gure egunetara. Ettxepare'ri buruz ere oar bera dagikegu, onen arkaismuak ez paitio ezer zor Leizarraga'k darabilleanari."

Emen, ez gaitezke asi iñolaz ere Leizarraga'ren aditz azterketa egina, gure asmoa Leizarraga'ren berri, labur-zur ematea baita soilki, gaurko gizaldiarria ezagun dakion nolarebait Berazkoiztar Artzaiaren euskal-nortasuna. Alabaina, aldi ontako aditz-tankerari buruz oarkizuntxo jakingarri bat egin nai nuke, gure zabalkunde utsezko asmotik zertxobait labainduarren. Indikativoaren eta subjuntivoaren ezaugarriaz mintzo naiz. Luza ez gaitezen ordea, zerkia (akusativoa) iru-

(2) Mintzairari buruz diño eta ez eusko-legerri zaharrai buruz.

(3) Villasante Kortabitarte: "Literatur euskara lapurtar klasikokoaren gain eratu." (Boletín de la R. S. V. de A. del P., 1952, cuaderno 2.º)

(4) René Lafon'en "Le système du verbe basque au XVI siècle"etik Aita Villasante Kortabitarte'k ateratako itz lerrokada, aipatu lanean, 263'gn. orr.-ald.

garren notiña denean eta norikirik (dativorik) gabe ari geranean aipatuko dut soilki.

Leizarraga'ren garaian, *oraiñaldian*, (*e*)za aditz-guna subjuntivo-actiboren ezaugarri darabilte eta *igaroardian* indikativoaren. Adibidez:

Egin *dezan*—Para que lo haga (Subjuntivo).

Ikus *nezan*—Ikusi nu(e)n (Indikativo).

Berebat gerta oi zen pasivoan *-di-* aditz-gunarekin. Orra:

Etor *dadin*—Para que venga (Subjuntivo).

Etor *zedin*—Etorri zen (*zan*) (Indikativo).

Beraz, *igaroardian*, orain subjuntivo dena orduan indikativo zen. Au ola, ausartze aundirik gabe esan dezakegu noski, antziñago, *oraiñaldiko* subjuntivoa ere indikativo zela azken *-n* kendu ezkerro. Auxe zen (*n*, alegia) ezpai gabe antziñako subjuntivoaren ezaugarri bakarra, Axular'en Gero'n, adibidez, maiz ikusten baitugu *duen* eta *duela*, *dezan* eta *dezala* adierazteko. Auek ola, antziñako euskeran, Jaungoikoa'k daki nundik eta nola, bi indikativo era ziren:

Aktivoan:

Nik egin dut	}	Yo lo he hecho
Nik egin <i>dezat</i>		

Nik egin nun	}	Yo lo hice
Nik egin <i>nezan</i>		

Pasivoan:

Bera etorri da	}	El ha venido
Bera etor <i>dadi</i>		

Bera etorri zen	}	El vino
Bera etor <i>zedin</i>		

Oraiñaldian, subjuntivoa egiteko, *-n* bat erantxi zioten eta ola:

Nik egin <i>dudan</i>	}	Para que yo lo haga
Nik egin <i>dezadan</i>		

Bera etorri <i>dan</i>	}	Para que él venga
Bera etor <i>dadin</i>		

Alabaiña, bi indikativo eta bi subjuntivo izkuntzarentzat alperrikako ez ezik nahaspilgarri eta kaltegarri ziran eta orretxegatik *dut*

eta *da* indikativorako utzi zituzten eta *dezadan* eta *dadin* subjuntivo-rako. Ontan, zalantzik ez, irabazten atera zen euskera.

Igaroaldia, ordea, nekezago etorri zen joko ontara, -n atzizkia lendanik baitzen igaroaldiaren ezaugarri eta *nezan* eta *nendin*'en subjuntivo tankera arteak asko luzetsi zun. Lenen euskal-idazleai bearrik, ziur jo dezakegu igaroaldiaren aldakuntza au XVI'gn. eunalditik onerakoa dugula.

Leizarraga'ren zahar kutsua eta idaztankera txastatu ahal deza-zuten "Apokalipsea"tik ahapaldi batzuk aldatuko ditugu.

1. Orduan beha *nezan* (begira nuen), eta huna, Bildotsa zegoen Sion'go mendi gainean, eta harekin ehun eta berrogei eta laur milla, zutela haren Aitaren izena skribatua bere belarretan.

2. Eta enzun *nezan* (entzun nuen) boz bat zerutik ur handien hotsa bezala, eta igorziri handi baten hotsa bezala: eta enzun *nezan* (nun, nuen) bere gitarrak ioiten zituzten gitarrarien soinu bat.

4. Hauk dirade emaztekin satsutu eztiradenak; ezen birjina dirade: hauk dirade Bildotsari darreitzanak (jarraitzen zaizkionak) norrat ere ioan *baitadi* (dadin): hauk dirade gizonen artetik erosiak, primitia Iainkoa'ri eta Bildotsa'ri Sanktifikatua.

8. Eta berze Aingeru bat iarreiki *sekion* (zitzaion), zioela: Erori da, erori Babilon, zibitate handi hura, zeren bere paillardizaren hiratako mahatsarnoaz nazione guziak edaran (edan-erazi) ukhan baititu.

11. Eta haien tormentako khea altxaturen de sekula sekulatotz eta eztute ukhanen pausurik (atsedenik) ez egun ez gau adoratzen dutenek bestia eta haren imajina, eta baldin nehork har ba'deza haren izenaren merka.

15. Eta berze Aingeru bat ilkhi *sedin* (atera zen) tenpletik, oihuz zaiola ozengi, hodei gainean iarririk zegoenari: Ezarrak (ezar ezak) eure igiteia eta uzta errekeita ezak, ezen ethorri zaik errekeitatzeko ordua, ezen lurreko uzta zorhitsu duk.

18. Eta berze Aingeru bat ilkhi *sedin* aldaretik zuela bothere suaren gainean, eta ozengi oihu egin ziezon (zion) igitei zorrotza zuenari, zioela: Ezarrak eure igitei zorrotza, eta mendemaitzak lurreko mahastiko mulkhoak, ezen hartango mahatsak onthu dituk.

Ezin ukatu Leizarraga'ren euskerari giarra, euskal-sena eta aberastasuna itzetan eta aditz-jokotan. Akatsetan nagusiena? Joskera biurri xamarra, latin kutsuduna, alegia; batez ere galdegarriak ain bidegabe erabilki. Baiñan au bere aldiko gaitza da, latinismuaren jakitean murgildurik bizi baitziran eta aren eragin-indarrari itzul egiten etzuten asmatu. Gerora ere, eundaka urtetan etzioten igarri gure apai-zak pulpituko euskera eta erriarena etzela bat, euskal-senak arbuatzen zitula eurak arranditsu erabiltzen zituzten latin jatorriko kulteranismoak.

ETXAIDE'TAR YON